

- De auteur ziet in de religiositeit van individuele gezinsleden ‘katholieke’ trekken: gemeenschapszin, relativering van religieuze kennis en het religieuze allereerst zien ingebed in het dagelijks handelen, de nieuwe nadruk op religieuze beleving, ervaring en emotie.
- Religiositeit van de individuele katholieke wordt niet alleen gevoed in gezinsverband, maar put ook uit de religieuze cultuur van een familie, vanuit een familiaal verleden, die zich onderscheidt van andere families. Maar in die familiale cultuur zijn opeenvolgende generaties te onderscheiden, en verschillen in kerkelijke binding.
- Een dergelijke studie maakt het spreken over onkerkelijke religiositeit mogelijk die in een theologisch kader op basis van een situatieanalyse nog nauwelijks uitgewerkt is. De studie van Toke Elshof maakt duidelijk, dat deze onkerkelijke religiositeit niet in de lucht hangt, maar in een familiale plot is gevat en wordt gevormd.

Wanneer ik deze aspecten zo opsom, komt de gedachte bij mij op: pastores en pastoraal verantwoordelijken zouden erbij gediend zijn, indien de bevindingen van deze wetenschappelijke studie gepopulariseerd zouden worden. De studie is praktijkgericht. Maar ik schat dat de taal en begripsvorming op een grote afstand staat van de mensen die voor de dagelijkse pastorale praktijk staan. Achter deze opmerking staat mijn overtuiging dat Toke Elshof een rijke bron voor pastorale vernieuwing in onze moderne tijd kan leveren.

P.G. van Hooijdonk

(emeritus-hoogleraar Faculteit Katholieke Theologie)

Schilder, Aleid (2009), *Spiritueel misbruik. De gevaren van goeroes, paragnosten en sekten*, Kampen: Ten Have, pp. 145, ISBN 9789025960032, € 14,90.

Dat sommige spirituele therapeuten hun cliënten financieel uitkleden en bepaalde religieuze groeperingen hun aanhangers op allerlei manieren uitbuiten kan niet worden ontkend. Tegen dergelijke praktijken kan niet genoeg worden gewaarschuwd. Vanuit dat oogpunt is het boekje van Aleid Schilder te waarderen. Zij schrijft dat ze als therapeut en spirituele gelovige in haar praktijk de nodige gevallen van spiritueel misbruik heeft aangetroffen en met dit boek wil zij die kwalijke praktijken aan de kaak stellen. Op pp. 19-20 geeft zij haar spirituele credo, waaruit blijkt dat zij onder andere gelooft in de geestenwereld, chakra's, aura's, mediums, *channeling* en in spirituele genezing. Het schrijven van dit werk, zo geeft zij aan en dat is gezien haar geloofsstandpunt niet verwonderlijk, kan aan de geestenwereld, waarin goede en duistere machten verblijven, niet ongemerkt voorbij zijn gegaan. Zij veronderstelde dat de duistere machten haar boek niet zouden waarderen en haar bij het schrijven zouden dwars zitten, maar door te beseffen dat God

liefde is loste haar angst zich op. Het boek is niet gericht tegen spirituele therapieën of spirituele groepen, dat zou gezien haar standpunt ook niet kunnen, maar tegen schadelijke therapieën en groepen.

Onverlet welk standpunt door een schrijver wordt ingenomen, wil hij op verantwoorde wijze richting geven aan mensen die zich begeven op het pad van goeroes, sekteleiders en andere spirituele coaches, dan zal hij zijn voorbeelden zorgvuldig en afgewogen moeten kiezen, dan zal hij kritisch moeten putten uit een veelheid aan bronnen en voldoende bekend moeten zijn met de stand van het wetenschappelijk onderzoek. Aan alle drie voorwaarden voldoet de schrijfster van dit boek niet. Wanneer zij voorbeelden kiest, worden voornamelijk *atrocitiy stories* verteld: horrorverhalen, die zo evident afschuwelijk zijn dat niemand het met de verteller oneens zal zijn. Maar of het hier om uitzonderingen gaat of dat deze gruwelijkheden de regel zijn, wordt verder niet aangegeven. De lezer kan zich daardoor geen oordeel vormen over de omvang en de ernst van het probleem. De indruk die bij de lezer wordt gewekt, is dat sekten en therapeuten er voortdurend op uit zijn hun cliënten of aspirant-volgelingen in hun klauwen te krijgen, waarbij dezen worden beschreven als in hoge mate willoze, naïeve slachtoffers.

Voor haar bronnen heeft zij geput uit verhalen van ex-leden en van partners, broers, zusters, vrienden van leden. Het gaat dan om verhalen van mensen die zich zorgen maken over het feit dat een verwante of vriend zich bij een sekte heeft aangesloten en menen dat hij of zij niet uit vrije wil maar door manipulatie daarvan lid is geworden. Vaak wordt dan ook gezegd dat deze bekeerling 'niet meer zichzelf is'. Ook ex-leden wijzen op dergelijke manipulaties en op het machteloos staan tegenover sekteleiders. Aleid Schilder vraagt zich nauwelijks af of dergelijke verhalen betrouwbaar zijn. Zij neemt ze voor waar aan en gaat er daarbij van uit dat sekteleiden door hun goeroes gehersenspoeld kunnen worden.

Zij geeft geen blijk ook maar enigszins op de hoogte te zijn van de stand van het wetenschappelijk onderzoek. In het sociaalwetenschappelijk onderzoek is bijvoorbeeld bijna geen steun meer te vinden voor de theorie van het hersenspoelen van sektevolgelingen. *Exit counselors* en spirituele hulpverleners hangen haar echter nog steeds aan. Geen wonder als je bronnen voornamelijk ex-leden zijn! Schrijfster heeft ook geen enkele moeite om vast te stellen of mensen gehersenspoeld zijn (p. 33). Zij doet er pertinente uitspraken over, maar hoe zij hersenspoelen diagnosticeert, wordt in het vage gelaten.

Potentiële leden van sekten raadt zij aan steeds een kritische houding aan te nemen. Stel kritische vragen, is haar advies, en vraag je ook steeds af of jouw vrijheid en verantwoordelijkheid door goeroe en therapeut worden gerespecteerd. Probeer verder lekker in je vel te zitten, want, zo meent zij, sekten pakken je op je zwakke momenten. Alweer een pertinente uitspraak die nauwelijks steun vindt in het wetenschappelijk onderzoek. Maar

afgezien daarvan, is die uitspraak bovendien een van de vele *feel good* gemeenplaatsen die in het boek te vaak zijn aan te treffen. Ik ken de doelgroep van de schrijfster niet, maar ik kan mij niet voorstellen dat ook maar iemand enige baat zal hebben bij dit werk.

Lammert G. Jansma
(Veenwouden)

Brouwer, R. (2009), *Geloven in gemeenschap: het verhaal van een protestantse geloofsgemeenschap*, Kampen: Kok, pp. 544, ISBN 9789043516662, € 37,50.

Er is de laatste tijd veel onderzoek gepubliceerd naar de maatschappelijke betekenis van kerken. Vaak horen daar indrukwekkende cijfers bij, wanneer die maatschappelijke betekenis wordt uitgedrukt in geld of in aantal uren vrijwilligerswerk. Maar ondanks die verschillende onderzoeken, heb ik de indruk dat de nuance over die maatschappelijke betekenis nog onvoldoende is gepeild en dat aanvullende beschrijving zinvol is om te laten zien hoe de inzet van de kerken nu gestalte krijgt. Het gaat dan om vragen als: op grond van welke overwegingen wordt die inzet gedaan, hoe groot is het bereik ervan en welke rol speelt samenlevingsopbouw in het beleid van kerken.

Rein Brouwer, praktisch theoloog aan de PThU, deed een langjarige studie naar deze thematiek en levert een waardevolle bijdrage om de nodige nuance aan te brengen in de vragen over de maatschappelijke inzet van kerken. Brouwer is geïnteresseerd in het fenomeen gemeenschap en onderzoekt wat de bijdrage van een protestantse wijkgemeente is aan de gemeenschapsvorming. De studie werd nog eens extra interessant (of misschien wel pikant) toen de toenmalige wijkpredikant van Brouwers onderzoeksgemeente werd aangesteld als algemeen secretaris (scriba) van de Protestantse Kerk in Nederland. Wat als casestudy naar gemeenschap was bedoeld, werd nu ook een inkijkje in het werk van een van de 'leiders' van de Protestantse Kerk. Maar daarover wil ik het in deze bespreking niet hebben.

De vragen die Brouwer aan de orde stelt zijn: wat is de betekenis van 'gemeenschap' in en voor de praktijken van een geloofsgemeenschap? En: hoe verhoudt deze gemeenschap zich tot de maatschappelijke en politieke waarden en structuren die gericht zijn op samenhang en participatie? In twee delen van zijn boek wordt dat uitgewerkt. Het derde deel besteedt Brouwer aan methodologische bespiegelingen en verantwoordingen, en discussie met andere praktisch theologen. Rein Brouwer wil met zijn boek vooral een bijdrage aan de praktische theologie leveren. Zijn onderzoek combineert echter sociaal-